

Čas za spremembe: prihodnost knjižničnega kataloga

The time for change: future of the library catalogue

> Tanja Merčun

Izvleček

Bistvo knjižničnega kataloga je do današnjih dni ostalo tako rekoč nespremenjeno in še vedno temelji na praksi in načelih, oblikovanih pred desetletji. Neizpolnjevanje temeljnih ciljev, visoki stroški vzdrževanja ter slaba prilagojenost sodobnim tehnologijam in načelom upravljanja s podatki so prispevali k zavedanju, da so nujno potrebne korenite spremembe, če želi knjižni katalog ostati relevanten v prihodnosti. Prispevek opisuje nekatere težave, ki so vodile v razvoj FZBZ-ja, novega konceptualnega modela bibliografskega sveta, ki predstavlja osnovo prihajajočih sprememb. Po kratki predstavitvi modela je več pozornosti namenjene njegovemu potencialu s stališča uporabniških vmesnikov, ciljev kataloga kot tudi upravljanja s podatki.

Ključne besede

knjižnični katalogi, FZBZ, uporabniški vmesniki, katalogizacija

UDK 025.3:004.5

Abstract

Building on the practices and principles set decades ago, the core of the library catalogue has essentially remained unchanged until this day. However, the inability to fulfil its main objectives, the high cost of maintenance, as well as poor compatibility with modern technological and data management principles have contributed to the awareness that fundamental changes are needed if the library catalogue wishes to remain a relevant for the future. The paper describes some of the issues that have led to the development of FRBR, a new conceptual model of the bibliographic universe which presents the basis of upcoming changes. After a short introduction to the FRBR model, more attention is given to the potential of the model from the viewpoint of user interfaces, catalogue objectives as well as data management.

Keywords

library catalogues, FRBR, user interfaces, cataloguing

Uvod

Kljub neprestanemu širjenju storitev in nalog knjižnic katalog še vedno predstavlja eno izmed knjižničarjevih osnovnih orodij. Vendar pa se ob visokih stroških katalogizacije in vzdrževanja večkrat pojavljajo vprašanja o njegovi smotrnosti, še posebno v času, ko uporabniki vse redkeje uporabljajo storitve kataloga in raje poiščejo informacije drugje. Na žalost moramo priznati, da kljub prenekaterim posodobitvam knjižnični katalog v resnici temelji na načelih, ki so bila zasnovana pred desetletji (in celo stoletji), zaradi česar ni najbolje prilagojen računalniškemu okolju, v katerem danes deluje. Pravzaprav lahko ugotovimo, da ne izpolnjuje vseh svojih temeljnih ciljev, ravno tako pa ne izkorišča svojega bogastva na način, ki bi pritegnil uporabnike in mu zagotovil konkurenčno prednost pred preostalimi ponudniki informacij. Nezadovoljstvo uporabnikov, visoki stroški kot tudi neprilagojenost tehnološkim zahtevam so ustvarili zahtevo po spremembi obstoječih praks in po letih razprav se zdaj vendarle zdi, da je napočil čas za njihovo uresničitev. V nadaljevanju prispevka bomo orisali nekatera izhodišča prihajajočih sprememb in predstavili sliko prihodnjega razvoja kataloga, kakršno lahko vidimo na podlagi trenutnih dogajanj. Ob prihajajoči

transformaciji katalogizacijskih pravil in formatov, ki naj bi v prihodnjih letih ustvarili podporo za novo funkcionalnost knjižničnih katalogov, bodo spremembe vplivale tudi na šolske knjižnice.

1 Knjižnični katalog in njegove težave

Obstoječi katalogi dobro odgovarjajo na nekatera vprašanja svojih uporabnikov. Vendar pa obstaja vrsta nalog in vprašanj, pri katerih za iskanje odgovora lahko porabimo veliko časa, kot tudi vprašanj, na katere v katalogu ne najdemo odgovora. Knjižničarji so pri svojih poizvedbah bolj uspešni, saj poznavanje bibliografskih podatkov in delovanja sistema omogoča boljše izkoriščanje vseh potencialov kot tudi identifikacijo poizvedb, za katere bodo morali uporabiti drug informacijski vir. Pri uporabnikih pa je zaradi težav pri iskanju nezadovoljstvo s katalogi večje, saj se velikokrat zgodi, da ne najdejo tistega, kar iščejo, ne dobijo nobenega zadetka ali pa dobijo (pre)veliko število zadetkov, znotraj katerih se ne znajdejo najbolje. Online knjižnični katalogi se tako povsod po svetu že vrsto let soočajo s kritikami uporabnikov, tako zaradi težke uporabe kot tudi zaradi skopih podatkov in pomanjkljivih funkcij v primerjavi z drugimi posredniki informacij na spletu. Uporabniki zato katalog največkrat uporabijo le za preverjanje dostopnosti točno določenega, že znanega gradiva, ne pa za raziskovanje, odkrivanje in brskanje po zbirkah knjižnic ali za pridobivanje novih informacij.

Katera so torej tista problematična vprašanja, na katera uporabnik le stežka dobi odgovor v knjižničnih informacijskih sistemih? V nadaljevanju bo predstavljenih nekaj takšnih primerov, in čeprav prikazane pomanjkljivosti pridejo bolj do izraza v večjih zbirkah ali v vzajemnem katalogu, se tudi šolske knjižnice z manjšimi zbirkami soočajo s podobnimi težavami.

- *Katero je bilo zadnje delo za otroke, ki ga je napisal Tone Pavček?*

Velikokrat se zgodi, da uporabnik želi najnovejše oziroma zadnje delo, ki ga je napisal določen avtor. V katalogu nam razporejanje rezultatov po datumu izdaje navadno ne pomaga in se nanj ne smemo zanesti, saj se pri bolj branih avtorjih pogosto pojavljajo ponatisi njihovih predhodnih naslovov, nekateri izmed njih pa so bili morda izdani pozneje kot avtorjevo zadnje delo. Slika 1 prikazuje primer Toneta Pavčka, kjer iz seznama rezultatov ne moremo razbrati odgovora na naše vprašanje, saj ima najnovejši datum slikanica *Sonce in sončice*, ki je v resnici le ponatis izdaje iz leta 1993. Ob mnogih ponatisih knjig in širokem opusu nam v katalogu ni pomagalo niti zelo napredno iskanje, ki je omejilo zadetke na knjige za otroke in mladino (česar tipični uporabnik, ki išče s ključnimi besedami, ne bi naredil in bi s tem dobil še večje število zadetkov kot tu prikazanih 81). Tako moramo priznati, da si ob takšnem vprašanju ne moremo pomagati niti s katalogom niti s slovensko bibliografijo, jasnega odgovora pa ne dobimo niti na Wikipediji, saj podatki o slovenskih avtorjih niso redno posodobljeni.

- *Katere romane je napisal Drago Jančar?*

Tudi ob iskanju vseh del, ki jih je napisal izbrani avtor, se pojavi težava, kadar gre za večje število naslovov in izdaj le-teh. Tako lahko ob poizvedbi za romane Draga Jančarja dobimo skoraj 100 zadetkov, za odgovor pa je treba pregledati celoten seznam zadetkov različnih izdaj in iz njega izluščiti posamezne naslove. Podobno zanimivo vprašanje je na primer tudi, katere literarne zvrsti obsega opus avtorja. V tem primeru nas niti ne zanimajo posamezna dela, radi pa bi dobili širok pregled nad ustvarjalnim delom avtorja. Za Draga Jančarja se prikaže več kot 600 zadetkov, uporabnik pa bi potreboval kar nekaj časa, da bi pregledal celoten seznam in si v glavi ustvaril celovito sliko o avtorju.

Št.	Avtor	Naslov	Vrsta gradiva	Jezik	Leto	Dostopnost zaloge	E-dostop
1.	Pavček, Tone, 1928-2011	Sonce in sončice	slikanica	slv	2014	za izposajo - na dom	
2.	Pavček, Tone, 1928-2011	Juri Muri drugič v Afriki	slikanica	slv	2013	za izposajo - na dom	
3.	Pavček, Tone, 1928-2011	Krokodil	poezija	slv	2012	za izposajo - na dom	
4.	Pavček, Tone, 1928-2011	Juri Muri v Afriki : o fantu, ki se ni maral umivati	slikanica	slv	2012	za izposajo - na dom	
5.	Peček, Stane	Z Mokronožci res ni dolgčas	pravljice	slv	2012	za izposajo - na dom	
6.	Pavček, Tone, 1928-2011	Juri Muri gre po srečo : [četrti del stare zgodbe]	slikanica	slv	2012	za izposajo - na dom	
7.	Pavček, Tone, 1928-2011	Juri Muri v Afriki : o fantu, ki se ni maral umivati	slikanica	slv	2012	za izposajo - na dom	
8.	Pavček, Tone, 1928-2011	Juri Muri po Sloveniji : (tretji del stare zgodbe)	poezija	slv	2011	za izposajo - na dom	
9.	Pavček, Tone, 1928-2011	Romeo in Julija : [medvedja ljubezenska zgodba]	poezija	slv	2011	za izposajo - na dom	
10.	Pavček, Tone, 1928-2011	Svit, krilati konj : pesnitev za fante 2009-2010	poezija	slv	2011	za izposajo - na dom	
11.	Pavček, Tone, 1928-2011	Nina : pesnitev za punčke	poezija	slv	2011	za izposajo - na dom	
12.	Pavček, Tone, 1928-2011	Juri Muri po Sloveniji : (tretji del stare zgodbe)	slikanica	slv	2011	za izposajo - na dom	
13.	Pavček, Tone, 1928-2011	Majhnice in majnice : pesmi mnogih let za mnoge bralce = Budding songs, maying songs : poems of many years for many readers	poezija	slv; eng	2010	za izposajo - na dom	
14.	Pavček, Tone, 1928-2011	Majhnice in majnice : pesmi mnogih let za mnoge bralce = Budding songs, maying songs : poems of many years for many readers	poezija	slv; eng	2010	za izposajo - na dom	
15.	Pavček, Tone, 1928-2011	Majnice : fulaste pesmi	poezija	slv	2010	za izposajo - na dom	
16.	Pavček, Tone, 1928-2011	Juri Muri v Afriki : o fantu, ki se ni maral umivati	slikanica	slv	2009	za izposajo - na dom	
17.	Golia, Pavel	Gospod Baroda in druge ljudske pesmi	poezija	slv	2009	za izposajo - na dom	
18.	Pavček, Tone, 1928-2011	Majhnice in majnice : pesmi mnogih let za mnoge bralce = Budding songs, maying songs : poems of many years for many readers	poezija	slv; eng	2009	za izposajo - na dom	
19.	Pavček, Tone, 1928-2011	Majhnice in majnice : pesmi mnogih let za mnoge bralce = Budding songs, maying songs : poems of many years for many readers	poezija	slv; eng	2009	za izposajo - na dom	
20.	Pavček, Tone, 1928-2011	Ana in Bučko : abecerimarija	poezija	slv	2009	za izposajo - na dom	

Slika 1: Rezultat iskanja v online vzajemnem katalogu

- *Katera dela je prevedla in katera ilustrirala Svetlana Makarovič?*

Poleg splošnega vprašanja o delih določenega avtorja je eno izmed problematičnih področij tudi ločevanje različnih vrst odgovornosti. Tako je, recimo, Svetlana Makarovič ne le avtorica zgodb in pesmi za otroke in odrasle, ampak je nastopala v različnih vlogah, tudi kot pevka, prevajalka in ilustratorka. Čeprav so ti podatki vsaj do neke mere navedeni v zapisih, katalog v svojem seznamu zadetkov te informacije ne posreduje uporabniku. Ne le, da je zato časovno potratno iskati izdaje del, ki jih je ilustrirala Svetlana Makarovič, uporabniku tudi niso ponujene informacije, ki bi bile lahko zanimive zanj (da, recimo, obstajajo tudi njeni prevodi pravljic ali posnetki, na katerih sama izvaja svoje skladbe ipd.).

- *Kdo vse je ilustriral slovenske izdaje Pepelke?*

Posamezne izdaje določenega dela pogosto ne vsebujejo le dela, po katerem nosijo naslov, ampak nosijo tudi spremljajoča dela, kot so ilustracije ali spremne besede. Da pridobimo odgovor na to, med katerimi ilustracijami Pepelke (ali pa morda spremnimi besedami k Iliadi) izbiramo, je treba odpreti zapise vseh zadetkov in pregledati navedbe odgovornosti.

- *Kateri prevodi Hamleta so na voljo?*

Niso pa le ilustracije in spremne besede tiste, po katerih razlikujemo izdaje nekega dela. Velikokrat se zgodi, da nimajo vse izdaje istega prevoda oziroma da obstaja več različnih prevodov, vendar pa to ni jasno razvidno s seznama rezultatov. To na eni strani pomeni, da uporabnik morda niti ne ve, da imajo različne izdaje različne prevode, na drugi strani pa od njega zahteva, da mora pregledati celotne zapise za vse zadetke, če želi na primer odgovor na vprašanje, kateri prevodi Hamleta so na voljo.

- *Kako se med seboj razlikujejo različne verzije in izdaje Ostržka?*

Poleg ilustracij, spremnih besed in prevodov so lahko med izdajami še večje razlike, saj se pod istim naslovom, in včasih tudi istim avtorjem, pravzaprav skrivajo različne priredbe. Tudi ob relativno natančni poizvedbi za Ostržka še vedno dobimo dolg seznam zadetkov, kjer se znajdejo videoposnetki, radijske igre, zvočni posnetki, slikanice in pravljice. Če se osredotočimo le na pravljice in slikanice ob pregledu polnih zapisov vidimo, da so pravzaprav med njimi velike razlike, saj obsegajo vse od devet pa tja do več sto strani, prav tako pa so različni avtorji priredb. V nekaterih primerih lahko sklepamo, da gre za priredbo le na podlagi števila strani, saj nikjer ni navedeno, da gre v resnici za priredbo, kar pomeni tudi, da uporabnik morda niti ne bo vedel, da je izbral skrajšano izdajo namesto celotnega besedila. Drugi problem, ki se lahko pojavi pri iskanju po naslovu dela, pa je, da nekaterih izdaj niti ne bomo dobili med zadetki, če je bilo delo morda izdano pod drugačnim naslovom in nima enotnega naslova.

Iskali ste: Avtor=collodi IN Naslov=ostržek IN Izbor zapisov=vse gradivo (tudi e-viri) IN jezik=slv Potek iskanja

Število najdenih zapisov: 80 SPREMENI ISKALNO ZAHTEVO

Razvrstitev po: COBISS.SI-ID [zapisi: 1-20] 1 | 2 | 3 | 4 > >>

Št.	Avtor	Naslov	Vrsta gradiva	Jezik	Leto	Dostopnost zaloge	E-dostop
1.		Ostržek [Videoposnetek]. Bobnar	video DVD	slv	2012	● za izposajo - na dom	🔗
2.	Kukić Katalinić, Sanja	Ostržek	slikanica	slv	2014	● za izposajo - na dom	🔗
3.	Collodi, Carlo	Ostržek	slikanica	slv	2013	● za izposajo - na dom	🔗
4.	Collodi, Carlo	Ostržek	pravljice	slv	2012	● za izposajo - na dom	🔗
5.	Collodi, Carlo	Ostržek : zvočna postavljanka	slikanica	slv	2012	● za izposajo - na dom	🔗
6.	Pilić, Sanja	Ostržek	pravljice	slv	2011	● za izposajo - na dom	🔗
7.	Kukić Katalinić, Sanja	Ostržek	slikanica	slv	2009	● za izposajo - na dom	🔗
8.	Collodi, Carlo	Ostržek	članek - sestavni del	slv	2003	glej publikacijo	🔗
9.	Pilić, Sanja	Ostržek	pravljice	slv	2005	● za izposajo - na dom	🔗
10.	Molinari, Stefania	Ostržek	pravljice	slv	2003	● za izposajo - na dom	🔗
11.		Disney's Ostržek	slikanica	slv	2003	● za izposajo - na dom	🔗
12.	Collodi, Carlo	Ostržek	pravljice	slv	2002	● za izposajo - na dom	🔗
13.	Collodi, Carlo	Ostržek	slikanica	slv	2001	● za izposajo - na dom	🔗
14.	Collodi, Carlo	Ostržek	slikanica	slv	1998	● za izposajo - na dom	🔗
15.	Collodi, Carlo, 1826-1890	Ostržek	slikanica	slv	1997	● za izposajo - na dom	🔗
16.	Collodi, Carlo	Ostržek	pravljice	slv	1968	● ni za izposajo	🔗
17.	Collodi, Carlo	Ostržek	pravljice	slv	1968	● za izposajo - v čitalnico	🔗
18.	Milivojević, Gaša	Ostržek	slikanica	slv	1996	● za izposajo - na dom	🔗
19.	Eidam, Klaus	Ostržek : I. del, II. del : mladinska igra prosto po Collodiju in Bierbaumu	radijska igra	slv	1984	● za izposajo - na dom	🔗
20.	Collodi, Carlo	Ostržek	pravljice	slv	1984	● za izposajo - na dom	🔗

SPREMENI ISKALNO ZAHTEVO

Slika 2: Različne izdaje Ostržka

- *Katera dela so nastala na podlagi knjige Male ženske Louise May Alcott?*

Nemalokrat uporabnike zanimajo tudi dela, ki so nastala na podlagi določenega dela, pa naj bodo to parodije, nadaljevanja, imitacije, filmske ali dramske priredbe ali pa besedila, ki govorijo o izbranem delu. Vendar pa je iskanje takšnih informacij v katalogu še bolj težavno, saj se problem pojavi že pri samem oblikovanju poizvedbe, prav tako pa povezave med deli niso nujno zabeležene v bibliografskih zapisih. Za primer Malih žensk Louise May Alcott tako ne bi mogli izvedeti, da pravzaprav obstajajo še nadaljevanja zgodbe kot tudi filmska priredba pod naslovom Čas deklišтва.

1.1 Naloge knjižničnega kataloga

Morda se zdi, da nekatera od navedenih vprašanj presegajo naloge knjižničnega kataloga. Pa vendar lahko skozi dolgo zgodovino katalogizacije prek del Panizzija,

Cutterja, Ranganathana, Lubetzkyja in Verone kot tudi prek Pariških in Mednarodnih katalogizacijskih načel sledimo oblikovanju ciljev kataloga, ki v celoti ali vsaj delno zajemajo tudi zgornja vprašanja. Temeljna ideja za opisanimi nalogami je, da mora katalog na eni strani omogočati uporabniku najdenje znanega gradiva, na drugi strani pa mu mora ponuditi tudi pregled nad vsebino zbirke, mu pomagati pri izbiranju med različnimi izdajami dela ter podpirati raziskovanje del določenega avtorja, del na izbrano temo ali del, ki pripadajo določeni vrsti literature. Medtem ko so v preteklosti marsikatero od teh nalog pomagali izpolniti s posebnim razvrščanjem kartic v listkovnih katalogih, pa se je ob prehodu na računalniški katalog del te funkcionalnosti izgubilo. Po besedah Yee (2005) so z izginotjem pomembne dimenzije katalogi postali predvsem iskalni sezname, ki izpolnjujejo prvo nalogo (tj. priklic znanega gradiva), ne uresničujejo pa v celoti druge naloge (prikaz del avtorja in vseh izdaj dela). Zdi se, kot da so obstoječi katalogi tako zelo oblikovali (oziroma omejili) pričakovanja svojih uporabnikov, da le-ti niti ne pričakujejo podpore pri iskanju tovrstnih informacij, ter da se je ob tehnološkem napredku pozabilo na širšo sliko in vprašanja, kot so: Kako dobro katalog odgovarja na vprašanja uporabnikov? Na katera vprašanja bi moral knjižnični katalog odgovarjati? Kakšne informacije in informacijsko vedenje bi moral podpirati?

1.2 Izvor težav

Če povzamemo pomanjkljivosti obstoječih katalogov, lahko rečemo, da dajejo slab pregled nad gradivom v zbirki, prav tako pa predstavlja problem pomanjkanje povezav med tako ali drugače sorodnimi deli. Čeprav novejši uporabniški vmesniki delno rešujejo ta problem s fasetno navigacijo in nekoliko obogatnimi prikazi zadetkov (slika 3), sam izbor zapisov, ki so bili priklicani z iskanjem, ni dosti boljši, prav tako pa je včasih težko ugotoviti, v kakšnem odnosu so prikazani zapisi z dano poizvedbo. Ne gre zanikati, da uporabniški vmesnik igra pomembno vlogo pri lažji uporabi kataloga, vendar težave, o katerih govorimo v tem prispevku, v prvi vrsti izhajajo iz samih bibliografskih podatkov in odražajo pomanjkljivosti v katalogizaciji in načinu organizacije informacij. Bibliografski informacijski sistemi so namreč lahko le tako dobri, kot so dobri bibliografski podatki za njimi (Ellero, 2012), in dejstvo je, da trenutni podatki ne podpirajo funkcionalnosti, ki bi bila potrebna za uresničevanje vseh nalog knjižničnega kataloga. Glavni potencial za bolj učinkovite in uspešne kataloge leži v spremembi katalogizacijske prakse (Yee, 1999), ki je bila v preteklosti sicer ustrezna za listkovne kataloge, ni bila pa nikoli zares prilagojena računalniškemu okolju. Prav tako pomembno je, da bi sodobnejši način zapisovanja podatkov, ki bi v vseh točkah upošteval načela avtomatskega procesiranja podatkov in bil prilagojen tehnološki realnosti današnjega časa (format MARC namreč izhaja iz šestdesetih let prejšnjega stoletja), omogočil tudi večje možnosti za izmenjavo podatkov z drugimi ponudniki informacij v spletnem okolju.

2 FZBZ – Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise

Vse večje zavedanje, da morajo knjižnice ustvariti ne le bolj funkcionalne, informativne in uporabne ampak tudi tehnološko naprednejše kataloge, je v zadnjih letih sprožilo ne le vrsto zapoznelih razprav o bibliografskih podatkih in samih formatih, ampak tudi pobude, ki poskušajo na novo postaviti infrastrukturo in formalni okvir bibliografskih podatkov, ki bi v končni fazi omogočal boljše izpolnjevanje potreb uporabnikov. Anglo-ameriška katalogizacijska pravila je tako v letu 2013 že nadomestil RDA (Resource Description and Access), ki se širi tudi na druga jezikovna področja, nova katalogizacijska pravila imajo tudi že v Italiji, pod okriljem Kongresne knjižnice pa se je že začel razvoj novega formata zapisa, imenovanega BIBFRAME, ki temelji

Save Search

Narrow your search

- ▼ Format
 - Book (76)
 - Electronic Resources (45)
 - Sound Recording (34)
 - Nonmusical Sound Recording (33)
 - Audio Ebook (27) More>>
- ▼ Fiction/Nonfiction
 - Fiction (32)
 - Non-fiction (28)
 - Novels (5)
 - Mixed forms (2)
 - Short stories (1)
- ▼ Age Level
 - Juvenile (41)
 - Adult (27)
 - Adolescent (4)
 - General (2)
 - Pre-adolescent (2)
- ▼ Language
 - English (108)
 - Spanish (1)
- ▶ Locations - all items
- ▶ Authors
- ▶ Series
- ▶ Subjects
- ▶ Publication Date
- ▶ Popularity

Related searches

Keyword search for: Go!

Search by: Using: 1 selected databases

Limit by location: Select Databases

More Search Options

1 - 10 of 109 per page Sort by: Page: [\[1\]](#) [2](#) [3](#) ... [11](#)

1. *Little women, Louisa May Alcott*
by Lydon, Meghan.

New York, NY : Spark Pub., c2002.

Series: SparkNotes

Availability: 1 (of 1)

 - View item

Call Number: E-Book
Current Holds: 0

Availability

Full Display

Place Hold

 2002
[Add to My List](#)

2. *Little vampire women*
by Messina, Lynn (Lynn Ann), 1972-

New York : HarperCollins, c2010.

Availability: 1 (of 1)

 - View item

Call Number: E-Audio
Current Holds: 0

Availability

Full Display

Place Hold

 2010
[Add to My List](#)

3. *Little vampire women*
by Messina, Lynn (Lynn Ann), 1972-

New York : HarperTeen, c2010.

Availability: 0 (of 1)

Availability

Full Display

Place Hold

Slika 3: Uporabniški vmesnik novejših katalogov s fasetno navigacijo, kjer uporabnik dobi pregled nad zadetki ter zoži seznam s pomočjo različnih kriterijev. Kljub vsemu je izbor zadetkov ob iskanju po ključnih besedah še vedno problematičen.

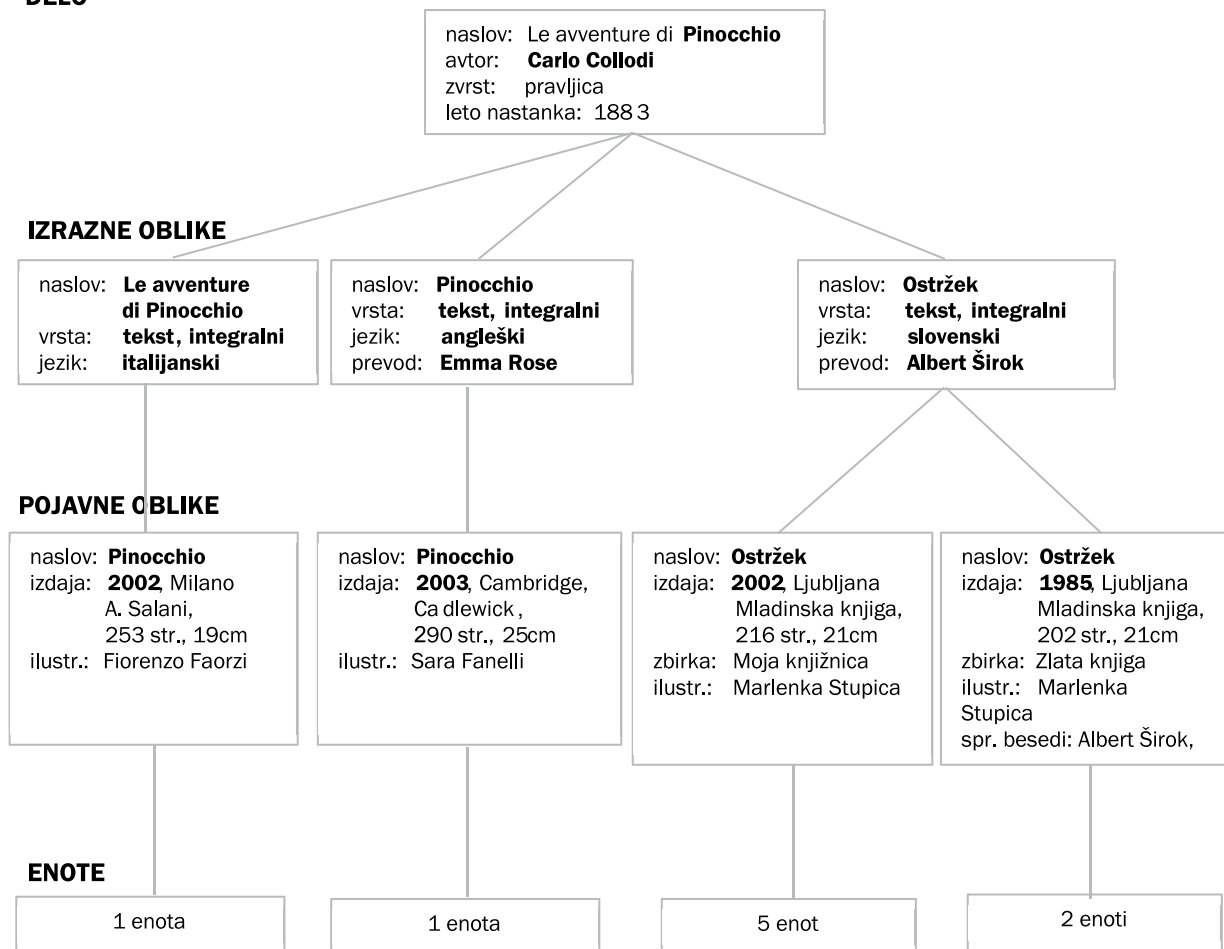
na načelih semantičnega spleta in naj bi v nekaj letih nadomestil dosednji MARC. Prehod iz starih v nove okvirje bo seveda postopen, v prvih korakih pa je potrebno predvsem razumevanje sprememb, od kod izhajajo in kaj pomenijo za storitve knjižnic.

Večina omenjenih sprememb izhaja iz konceptualnega modela FZBZ (*Funkcionalne*, 2000), ki je sicer nastal pred skoraj dvajsetimi leti, vendar pa je knjižničarska skupnost potrebovala kar nekaj let za posvojitve idej kot tudi za iskanje načinov, kako te ideje tudi uresničiti v praksi. Čeprav celoten proces modeliranja bibliografskega sveta še vedno ni končan, saj so v tem času FZBZ oziroma Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise, ki so se osredotočale predvsem na modeliranje izdaj, dopolnili še s FRAD (Funkcionalne zahteve za normativne podatke) in FRSAD (Funkcionalne zahteve za predmetne normativne podatke), prav zdaj pa poteka usklajevanje vseh treh modelov.

Vendarle FZBZ ostaja osrednji model, ki z vzpostavljanjem koncepta dela in z identifikacijo entitet in relacij med entitetami poskuša ustvariti potrebne strukture v podatkih. Le-te bi med drugim na eni strani omogočile združevanje vseh izdaj istega dela, na drugi strani pa bi podpirale tudi prikaz vseh med seboj povezanih del. Idejo FZBZ pravzaprav najlažje predstavimo kar s pomočjo konkretnega primera (slika 4). Trenutno nam ob poizvedbi Ostržek knjižnični katalog vrne dolg seznam različnih

izdaj. Le-te so bile izdane pri različnih založnikih, v različnih letih, z različnim številom strani, različno velikostjo črk, tudi z različnimi ilustracijami. Medtem ko ima knjižnica primerek posamezne izdaje (t. i. *enota*), zapis v knjižničnem katalogu pravzaprav opisuje celotno izdajo, ki jo v FZBZ besedišču imenujemo *pojavnna oblika* (*angl. manifestation*). Vsaka nova izdaja Ostržka je tako nova *pojavnna oblika*, vsaka pojavnna oblika pa lahko vsebuje eno ali več *izraznih oblik*. *Izrazna oblika* je intelektualna ali umetniška izvedba dela ter predstavlja nekoliko bolj abstrakten koncept. V primeru Ostržka je vsak nov prevod Ostržka kot tudi skrajšava (če ne predstavlja prevelikega odklona od izvirnega besedila) ali priredba v drugo obliko s spremembo intelektualne vsebine (recimo brano besedilo in nov pripovedovalec) nova *izrazna oblika* oziroma realizacija *dela*. *Delo* je najbolj abstraktna od štirih entitet in pomeni intelektualno ali umetniško stvaritev, v našem primeru je to pravljica Ostržek, ki jo je avtor Carlo Collodi ustvaril leta 1883. Collodijev Ostržek je realiziran v celi vrsti *izraznih oblik*, naša knjižnica ima, recimo, izvirno besedilo v italijanščini, en prevod celotnega oz. integralnega besedila v angleščino in en v slovenščino, torej skupaj tri različne *izrazne oblike*. Vsaka *izrazna oblika* ima lahko eno ali več pojavnih oblik (torej je bilo isto besedilo Ostržka izdano večkrat, vsaki izdaji pa so bile lahko dodane različne ilustracije ali spremne besede). V našem primeru vidimo, da imamo v knjižnici po eno *pojavnno obliko* angleške in eno *pojavnno obliko* italijanske *izrazne oblike*, medtem ko imamo za slovenski prevod Alberta Široka dve različni *pojavnni obliki*: izdajo iz leta 1985 in izdajo iz leta 2002. Skupno ima knjižnica torej 9 enot Ostržka, od tega 7 v slovenskem jeziku.

DELO

Slika 4: Primer Ostržka po FZBZ

Enota, pojavna oblika, izrazna oblika in delo so torej štiri primarne entitete prve skupine, ki so med seboj povezane z relacijami, vsaka entiteta pa ima tudi nabor atributov (npr. naslov, jezik, izdaja ...), ki jo definirajo. S takšnim t. i. entitetno-relacijskim modelom bibliografski zapis, ki je trenutno le kopija kataložnega listka, postane bolj primeren za gradnjo podatkovne baze. Med posameznimi entitetami nato lahko vzpostavljamo tudi dodatne povezave, lahko na primer povemo, da je risanka Ostržek nastala na podlagi Collodijeve pravljice, da je, na primer, slovenski prevod nastal na podlagi angleškega prevoda in ne izvirnega besedila (izmišljeni primer) ali da diplomsko delo Moj Ostržek govori o Collodijevi pravljici Ostržek. Čeprav smo nekatere od teh stvari že do zdaj zapisovali v bibliografskih zapisih, pa način zapisa ni bil primeren za avtomatsko procesiranje, zaradi česar je bil tudi izkoristek veliko manjši. Prednost takšnega oblikovanja zapisa je tudi v tem, da enostavno vidimo, katera besedila so v osnovi enaka in katera različna, prav tako pa lahko izberemo informacijo na tisti ravni, ki zanima uporabnika. Če se njegovo vprašanje pravzaprav nanaša na raven *dela*, mu lahko ponudimo vse tri različne *izrazne oblike*, če bi rad besedilo v slovenščini (ni pomembno kateri prevod), mu ponudimo obe *pojavniki*, če pa ga zanima točno določena izdaja, pa mu ponudimo le-to.

Seveda so lahko strukture entitet in relacij tudi precej bolj kompleksne (ko imamo več izraznih oblik znotraj iste pojavnike), prav tako pa se večkrat soočimo s problemom, kaj še spada pod isto *delo* ter kje je odklon od izvirnika že tako velik, da gre pravzaprav za novo *delo*.

3 Katalog prihodnosti?

Kljub temu da so ideje o konceptu dela ter o drugačni organizaciji zapisov v literaturi s področja bibliotekarstva in informacijske znanosti navzgoče že več kot 20 let, pa so spremembe v knjižničnem okolju šele dobro začele svojo pot. Čeprav še ni povsem jasno, kakšna bo končna implementacija v katalogih, kako bodo pretvorjeni obstoječi zapisi ali kako bomo pridobili vse manjkajoče podatke, potrebne za identifikacijo posameznih entitet, pa se zdi končni cilj bolj oprijemljiv. Tudi v novih Mednarodnih katalogizacijskih načelih (*Izjava*, 2009) so cilji in funkcije kataloga že osnovani na uporabniških nalogah in entitetah FZBZ, v njih pa je zapisano, da mora biti katalog praktično in učinkovito orodje, ki uporabniku omogoča, da:

- **najde** bibliografske vire v zbirki s pomočjo iskanja prek atributov posameznih virov ali odnosov med njimi, naj bo to posamezni vir ali pa zbir vseh virov, ki pripadajo istemu *delu*, utelešajo isto *izrazno obliko*, ponazarjajo isto *pojavno obliko*, so povezani z določeno osebo ali korporacijo itd.;
- **identificira** bibliografski vir, tj., lahko ugotovi, ali opisana entiteta ustreza temu, kar išče, in identificira razliko med dvema ali več entitetami s podobnimi lastnostmi;
- **izbere** bibliografski vir, ki ga potrebuje (izbere vir, ki ustreza njegovim zahtevam glede medija, vsebine, nosilca ...);
- **pridobi** opisano enoto ali podatke o tem, kako pridobiti dostop;
- **se giblje** znotraj samega kataloga in zunaj njega s pomočjo logične razporeditve podatkov ter prikaza enostavnih načinov preiskovanja, vključno s prikazom odnosov med *deli*, *izraznimi oblikami*, enotami, osebami ...

Iz naštetega je razvidno, da načela vodijo k boljši podpori prav takšnim vprašanjem, kot so bila izpostavljena na začetku prispevka. Pravzaprav lahko spremembe, ki naj bi jih prinesli katalogi v prihodnosti, povzamemo v treh sklopih.

1. Združevanje vseh izdaj istega dela

S pomočjo nove strukture podatkov se bodo vse *pojavnne oblike* (izdaje) določenega dela prek *izraznih oblik* lahko povezale eno celoto. To pomeni, da bo uporabnik dobil celoten pregled nad vsemi različicami in izdajami izbranega *dela* v zbirki, pri čemer bo lažje prepoznal razlike in podobnosti med njimi, hkrati pa bo pridobil tudi izdaje, za katere bi bilo v obstoječih sistemih treba narediti novo poizvedbo (npr. drugačen naslov, prevod v drug jezik) ali pa bi bile spregledane, saj uporabnik ne bi vedel, da obstajajo, in jih zato ne bi iskal. Združevanje izdaj na ravni dela bi tudi pomenilo občutno zmanjšanje dolgih seznamov, saj bi bile vse izdaje *dela* združene v enem zadetku.

2. Identifikacija povezanih del

Možnost vzpostavitve relacij na ravni *dela* pomeni, da bo katalog uporabnika lahko vodil od *dela A* do preostalih *del*, ki so z njim povezana (npr. delo A je bilo osnovano na delu B, delo A je nadaljevanje dela C, delo A je bilo obravnavano v literarni študiji D ...), pri tem pa mu bo povedal tudi, za kakšno vrsto povezave gre. S tem bo možen pregled nad mrežo *del*, ki so povezana z izbranim *delom* (t. i. družina del), kot tudi raziskovanje in odkrivanje novih *del*.

3. Povezovanje oseb in stvaritev

S povezovanjem osebe in posameznih primarnih entitet se identificira vloge kot tudi vrste stvaritev izbrane osebe. Na ravni *dela* tako povemo, da je oseba avtor (pisec, skladatelj, režiser) tega dela ali pa predmet obravnave, na ravni *izrazne oblike* identificiramo prispevke, kot so prevod, izvedba, branje besedila itd. To omogoča infrastrukturo, s katero bo preprosteje odgovoriti na vprašanja o opusu določene osebe, saj bo sistem že sam identificiral in prikazal tako njegove vloge kot *dela*.

3.1 Uporabniški vmesnik

Spremenjena struktura in vsebina bibliografskih podatkov bosta za uresničitev svojega potenciala zahtevali tudi drugačno oblikovanje uporabniških vmesnikov, saj obstoječi linearni sezname ne zmorejo prikazovati struktur, ki jih ob ustrezni katalogizaciji prinaša nova ureditev. Na žalost se je ob vsem dogajanju, ki je v prvi vrsti posvečeno oblikovanju nove infrastrukture, pozabilo raziskati področje prikaza in interakcije s podatki, ki temeljijo na modelu FZBZ, osamljeni poskusi implementacij pa so zato le delno izkoristili ponujene možnosti (npr. Flamski vzajemni katalog splošnih knjižnic,¹ testni katalog za glasbena dela,² švedski katalog LIBRIS³). Kot kažejo predstavitve na kongresu World Library and Information Congress letos v Lyonu, se obetajo spremembe tudi na tem področju, saj je OCLC že začel resneje testirati nove načine prikaza, ki jih namerava postopoma uvajati v katalog WorldCat (na testni platformi Fiction Finder⁴ (slika 5) je že mogoče videti in preizkusiti nova orodja). Zaradi pomanjkljivih podatkov do zdaj nismo videli veliko implementacij, kjer bi lahko raziskovali povezana dela in dela, povezana z avtorjem, smo pa v naših raziskavah testirali tudi takšne možnosti prikazov (primera na slikah 6 in 7).

¹ <http://zoeken.bibliotheek.be/>.

² <http://webapp1.dlib.indiana.edu/scherzo/>.

³ <http://libris.kb.se/>.

⁴ <http://experimental.worldcat.org/xfinder/fictionfinder.html>.

OCLC Experimental Home | OCLC Research

WorldCat Fiction Finder
Explore fiction and movies from libraries around the world.

Search

Search Title, Title by Author, ISBN or OCLC #

ADVANCED SEARCH

Browse Search Results << Previous record Displaying result 3 of 35 Next record >>

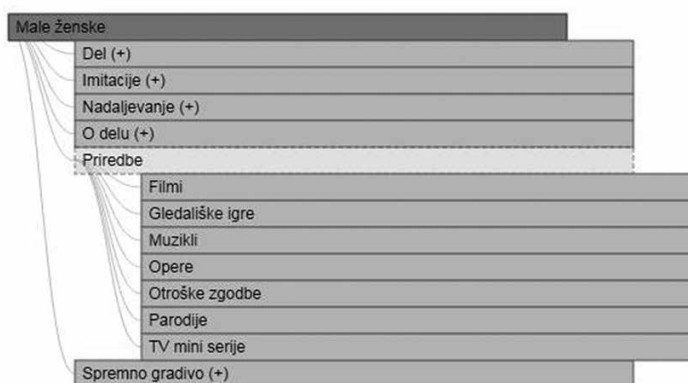
The golden compass
by: [Pullman, Philip, 1946-](#)
[135 editions in 3 languages held by 8026 libraries](#)
Date: 1984 - 2013
 Book
SUMMARY

Accompanied by her daemon, Lyra Belacqua sets out to prevent her best friend and other kidnapped children from becoming the subject of gruesome experiments in the Far North.

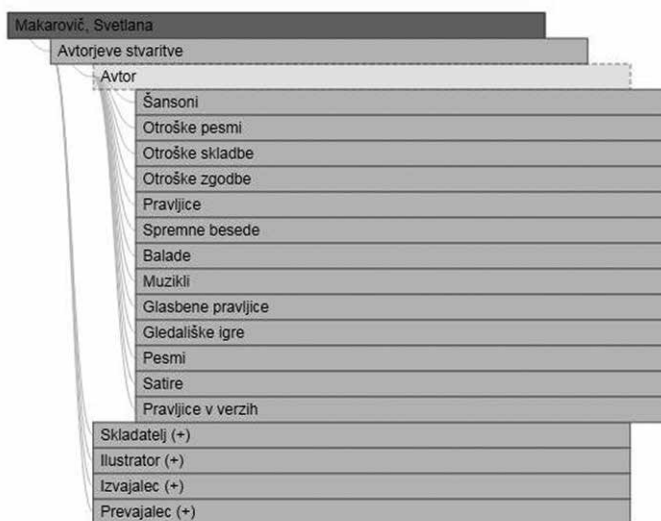
Genres, Characters, Subjects & More

GENRES	Young adult works Fantasy fiction Steampunk fiction Juvenile works
SUBJECTS	Kidnapping Missing persons--Experiments Missing persons
PLACES	Arctic Regions

Slika 5: Prikaz dela v orodju Fiction Finder

Slika 6: Primer možnega prikaza povezanih del

Slika 7: Primer možnega prikaza za pregled in raziskovanje avtorjevega opusa

3.2 Primeri s spleta

Zanimivo je, da je FZBZ že pred skoraj dvajsetimi leti predstavil vrsto idej, ki so se v zadnjih nekaj letih neodvisno razvile tudi v okviru semantičnega spleta. Na spletu že lahko vidimo primere storitev, kakršne je predvidel tudi FZBZ, kot tudi primere uporabe FZBZ idej zunaj okolja knjižnic. Slika 8 (levo) prikazuje Googlov poskus s t. i. diagramom znanja (Knowledge graph), ki ob iskanju uporabniku poleg seznama rezultatov na desni strani ponudi tudi zbrane podatke o iskani entiteti. V tem primeru je pri iskanju Hamleta identificiral *delo*, ob njem pa navedel še leto nastanka, avtorja dela, izvirni jezik, podobna dela, torej vse, kar tudi po FZBZ povežemo s konceptom *dela*. Prav tako je pri poizvedbi Drago Jančar prepoznal ustvarjalca in ob seznamu rezultatov navedel nekatere osnovne podatke kot tudi seznam del z letnico prve objave. Naj na tem mestu omenimo le še spletno stran Librarything,⁵ kjer po konceptu FZBZ združujejo različne izdaje istega dela, ustvarjajo profile avtorjev s sezname njihovih del ter omogočajo možnost dodajanja povezav med *deli* (slika 8, desno). Ustvarjanje povezav, identifikacija avtorjev in združevanje izdaj so prepuščeni uporabnikom strani, in čeprav rezultati niso popolni, kažejo na očitno potrebo po takšnih storitvah.

The image shows two examples of web-based knowledge graphs. On the left is a Google Knowledge Graph for 'Hamlet', displaying a brief biography, author (William Shakespeare), and a list of related books. On the right is a screenshot of the LibraryThing website for 'His Dark Materials' by Philip Pullman, showing a table of statistics (Members, Reviews, Popularity, Average rating, Mentions) and a list of related works under categories like 'Contains', 'Has the adaptation', 'Was inspired by', 'Has as a reference guide/companion', and 'Has as a study'.

Slika 8: Primeri s spleta – Googlov diagram znanja (levo) in LibraryThing (desno)

⁵ <http://www.librarything.com/>.

Sklep

Predstavljene spremembe napovedujejo, da bodo knjižnice verjetno kmalu soočene s precej revolucionarnim zasukom tako na področju katalogizacije kot tudi v načinu, na katerega ponujajo svoje storitve. Vendar pa so premiki nujni, če želijo knjižnice še naprej ostati pomemben vir informacij in kar najbolje izkoriščati bogastvo svojih zbirk (ter konec koncev tudi drage katalogizacije). Knjižnični katalog mora namreč preiti okvirje orodja za iskanje znanega gradiva in preverjanje dostopnosti ter postati ne le sistem za raziskovanje in brskanje, ampak tudi vir informacij, ki bo predstavljal dodano vrednost knjižnice in omogočal uporabnikom odkrivanje novega znanja. Nov pristop pri upravljanju z bibliografskimi podatki pa prinaša še vrsto drugih potencialov. Z ločeno katalogizacijo *del*, izraznih oblik in *pojavnih oblik* bi bilo omogočeno dodajanje podatkov le na tisti ravni, kjer bi bili potrebni (če imamo npr. le novo *pojavno obliko* že obstoječe *izrazne oblike*, bi zapisali le še podatke o novi izdaji), hkrati pa bi ves čas le na enem mestu dopolnjevali podatke o *delu* in s tem bogatili bazo (npr. s seznamom prejetih nagrad, povezavami na sorodna dela, predmetnimi oznakami). Vse to ne bi pomenilo le bolj učinkovite katalogizacije in bogatejših zapisov z manj napakami in nekonsistentnostmi, ampak tudi možnost rezervacij na ravni *dela* ali *izrazne oblike*. V trenutnem sistemu je potrebno rezervacijo vezati na točno določeno izdajo, pri čemer je morda uporabniku vseeno, katero izdajo dobi, le da je v slovenskem jeziku.

Vsekakor se spremembe ne bodo zgodile čez noč, saj bo potrebna prenova celotnega sistema, od pravil in vmesnikov za katalogizacijo do novih formatov ter načinov predstavitve informacij. Morda je v tem trenutku za knjižničarje najbolj pomembno spremljanje dogajanja (na mednarodni ravni OCLC na primer vzpostavlja poleg normative osebnih in korporativnih imen⁶ še normativo del in izraznih oblik), razumevanje izhodišč in koncepta FZBZ ter postopno vpeljevanje nekaterih elementov v katalogizacijo, ki bodo v prihodnosti omogočili lažjo transformacijo obstoječih zapisov.

Viri

Ellero, N. P. (2012). Integration or disintegration: where is discovery headed? *Journal of Library Metadata*, 13 (4), 311–329.

Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise: končno poročilo (2000). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo.

Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih (2009). Pridobljeno 28. 8. 2014 s spletne strani: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-sl.pdf.

Yee, M. M. (2005). FRBRization: A Method for Turning Online Public Finding Lists into Online Public Catalogs. *Information Technology and Libraries*, 24 (3), 77–95.

> **Doc. dr. Tanja Merčun**, raziskovalka na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo Filozofske fakultete,
Naslov: Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
Naslov elektronske pošte: tanja.mercun@ff.uni-lj.si

⁶ <http://viaf.org/>.